# Стручни критички осврт

**Александра З. Илић, *Медији и криминалитет – криминолошки аспекти*. Докторска дисертација. Београд: Правни факултет Универзитета у Београду, 2017, 425 стр. (ментор проф. др Ђорђе Игњатовић; комисија: Ђ. Игњатовић, И. Симовић-Хибер, Ј. Ћирић, И. Стевановић, М. Љубичић). Одбрањена 14. јула 2017. Отворени приступ: Национални репозиторијум дисертација у Србији (НаРДуС).**

---

## I Предмет, грађа и мерило

Дисертација узима за предмет однос који, по оцени Комисије, у домаћој литератури до сада није био систематски обрађен: начин на који медији у Србији представљају криминалитет, и последице тог представљања — медијску конструкцију стварности о злочину, моралну панику и утицај медијског извештавања на кривично судство. Рад свесно сужава предмет. Уместо недоказиве тврдње о медијима као криминогеном фактору, ауторка бира истраживо питање — како медији приказују криминалитет — и тај помак изричито образлаже: „Чини се да би било тешко спровести истраживање о криминогеном утицају медија на криминалитет“ (стр. 2). То опредељење није ситница, јер одређује како се чита цео методолошки слој рада, о чему ниже.

Пре свега осталог ваља изрећи мерило, изричито и без изузетка. Рукопис је био предат најкасније 27. фебруара 2017. године — на дан када је Наставно-научно веће Правног факултета одредило Комисију за преглед и оцену — а Комисија је извештај потписала 11. априла 2017. Рад се стога овде мери искључиво према литератури, струковним стандардима, прописима и знању који су постојали и били доступни пре тог тренутка. Ништа што је настало касније није мерило: ни доцнија издања методолошких приручника и стандарда цитирања, ни прописи донети после тог дана. То правило важи и за списак литературе овог осврта — свака његова јединица објављена је пре рока, изузев саме дисертације, извештаја Комисије и извора за чињенице које се временом не мењају (уз назнаку).

Наводи из дисертације преузети су дословно, у наводницима, у писму у коме су написани (ћирилица), с бројем стране према штампаној пагинацији рада.

Најзад, једну ствар треба рећи на почетку, јер одређује како се одмеравају скоро све методолошке замерке које следе. Циљ рада постављен је изричито и поштено као описно-разумевајући: „Основни циљ истраживања односа медија и криминалитета је опис и разумевање појаве“ (стр. 228). Такав нацрт по природи описује и тумачи појаву применом више усклађених поступака, а не тестира узрочне хипотезе

експерименталним или строго инференцијалним поступком. Мерило доказане или оповргнуте хипотезе на њега се, дакле, не сме применити механички; описно-разумевајући регистар легитиман је истраживачки избор, што штити рад од једне врсте пренаглашене замерке. Али не и од захтева да оно што рад тврди буде тачно, доследно спроведено и исказано у регистру који подаци носе — а управо ту, као што ће се видети, лежи тежиште критике. Као методолошко мерило узима се најпре матични извор — уџбеник методологије матичне установе и ментора (Игњатовић, 2009) — на који се и сама ауторка ослања.

## II Шта рад доноси

Осврт је дужан да почне оним што дисертација јесте, јер је то и највећи део онога што она вреди.

Прво и најважније, рад доноси целовиту криминолошку обраду односа медија и криминалитета у домаћој науци — област за коју и оцена Комисије бележи да „до сада није довољно систематски обрађивана у нашој литератури“. Он ту обраду не оставља на теоријском нивоу него је спроводи на домаћој грађи, што му је највећа вредност.

Друго, методски костур рада промишљен је: свесна триангулација — „То све такође подразумева предузимање триангулације метода“ (стр. 238) — која укршта квантитативну и квалитативну анализу садржаја штампе (Блиц, Политика, Вечерње новости) и телевизијских вести за раздобље 2006–2011, поређење са статистиком Републичког завода за статистику, три испитивања различитих категорија субјеката (фокус-групни интервју с новинарима, полуструктурисани интервју са судијама, анкета грађана), анализу праксе Европског суда за људска права и студију појединачног случаја. Уз то стоји ваљана операционализација: теоријска дефиниција насилничког криминалитета сведена је на конкретне индикаторе — „радна дефиниција насилничког криминалитета би обухватила следећа кривична дела предвиђена у важећем Кривичном законику“ (стр. 226) — уз поименичну листу чланова и кључних речи, чиме је предмет учињен мерљивим.

Треће, из тог захвата долазе носећи налази које рад износи бројчано и проверљиво: да су медији главни извор сазнања о криминалитету за велику већину испитаних грађана, да је „отприлике половина свих објављених текстова о криминалитету посвећена теми насиља“ (стр. 251), и — у делу о медијима и судству — самосталан појмовни допринос: разликовање законске од друштвене (фактичке) кривице, сажето у формули „правно невин али социјално крив“ (стр. 204), доведено до закључка да медијска повреда претпоставке невиности производи последице сличне осуди. Тај појам рад разрађује и на конкретном случају: „Њен случај је такође добар

пример и концепта социјалне кривице, јер без обзира на то што је с правне стране невина, друштвена осуђујућа пресуда јој вероватно никад неће бити укинута“ (стр. 376).

Четврто, и што ваља посебно истаћи, рад показује интелектуално поштење. Он изричито ограничава домет сопственог поступка: „Упоређивање апсолутних бројки се не може сматрати адекватним показатељем с обзиром да је број јединица у статистичким извештајима далеко већи у односу на број чланака у штампи или број прилога у телевизијским емисијама вести“ (стр. 276); он једну од носећих хипотеза не проглашава паушално потврђеном него признаје да је „Полазна претпоставка о различитом медијском представљању размера и структуре насилничког криминалитета у односу на званичне статистичке податке … само делимично могла бити потврђена“ (стр. 381); и извештава налазе који иду против главне тезе — „Такав резултат ипак указује да испитаници имају одређену дистанцу кад је медијско приказивање насиља у питању“ (стр. 340) — уз изричиту ограду о искрености испитаника код осетљивих питања: „Посебан проблем код оваквих питања је искреност испитаника“ (стр. 349). То самоограничавање није слабост него врлина, и оно унапред разоружава добар део методских приговора.

Најзад, потребно је поштено рећи и оно што надилази појединачне вредности: тврдње рада у највећем делу су тачне. Статистички показатељи преузети из извештаја Републичког завода за статистику поклапају се с изворним подацима, библиографски наводи претежно су верни, а носећи емпиријски налаз рада има и независну потпору у водећој прегледној литератури области: у Оксфордском приручнику криминологије стоји да „From the earliest studies onwards, analyses of news reports have found that crimes of violence are featured disproportionately compared to their incidence in official crime statistics“ (C. Greer, R. Reiner, „Mediated Mayhem“, у: *The Oxford Handbook of Criminology*, 5. изд., 2012).

## III Циљ, хипотезе и метод

Хипотетички оквир рада разгранат је и уредан: од двеју општих претпоставки изведене су посебне, а из њих појединачне, при чему је уз сваку назначено којим ће се методом проверавати. Веза дизајна и провере ту је примерна и представља вредност рада.

Осетљивије је како се исход провере исказује. Три ствари ваља издвојити.

Прва је регистар. Рад је по циљу описно-разумевајући (стр. 228), а хипотезе — међу њима и оне узрочно формулисане — доследно проглашава „потврђеним“, претежно на основу дескриптивних учесталости слагања испитаника и пробраних квалитативних примера, без иједне мере повезаности или значајности. По мерилу матичне методологије (Игњатовић, 2009), хипотеза се сме сматрати потврђеном тек

кад је провера то показала одговарајућим поступком; за квантитативну анализу садржаја референтни стандарди (K. Krippendorff, *Content Analysis*, 3. изд., 2013; K. Neuendorf, *The Content Analysis Guidebook*, 2002; D. Riffe, S. Lacy, F. Fico, *Analyzing Media Messages*, 3. изд., 2014) траже да се закључак изведе из мерене грађе, а не из збира слагања. Реч „потврђене“ овде, дакле, надилази оно што подаци носе; примеренија би била формулација да су налази сагласни с полазним претпоставкама. Ту оцену треба одмах и сузити у корист рада: за нацрт који сам себе означава као опис и разумевање појаве (а не као тест каузалности) описни показатељи и триангулација јесу легитиман основ закључивања, па је реч о преоштром избору речи, не о погрешно спроведеној анализи. Слабост је и то што се исход провере на више места најављује већ у поглављу о пројекту истраживања, пре него што су резултати изложени — чиме се читаоцу даје закључак пре доказа; и ту, међутим, стоји да је реч о композиционом решењу ради прегледности.

Друга је најоштрија, јер погађа однос између онога што је рад измерио и онога што је закључио. Једини инференцијални тест у целом раду — Пирсонов $\chi^2$ над унакрсном табелом старости и страха од криминалитета — статистички је незначајан (по Табели 49: $\chi^2=0{,}850$, $df=5$, $p=0{,}974$), уз три ћелије с очекиваном учесталошћу мањом од пет. Тај једини тест не подржава појединачну претпоставку да разумевање криминалитета и страх од злочина зависе од карактеристика испитаника, „при чему посебан утицај имају узраст и пол“ (стр. 231). Штавише, рад то на свом месту и сам поштено бележи: „Углавном су уједначени проценти по старосним групама“ (стр. 337). Ту појединачну претпоставку требало је, дакле, преформулисати у одсуство изражене везе. Ваља одмах додати оно што ту замерку држи у правим границама: носећи налази рада на том тесту и не почивају, па његов исход не руши тезу о доминантној позицији медија — али оцену да страх „зависи“ од узраста и пола оповргава управо једина провера коју је рад спровео (о одразу тога на извештај Комисије в. одељак X).

Трећа је сразмера између каузалног речника и корелационе грађе. Тврдња да медији „утичу“ на разумевање криминалитета изведена је, на више места, из податка да су испитаници сами рангирали медије као главни извор сазнања — одакле се потом свако њихово уверење приписује медијима. Анкета, међутим, не мери стварну изложеност медијима ни њену повезаност с конкретним ставом, па приписивање утицаја остаје интерпретативни, делом кружни закључак. У оквиру описно-разумевајућег нацрта то је разумно тумачење; исказано као доказан узрочни утицај, оно надилази податке. Разлика није стилска ситница: у области у којој се исти подаци могу испричати и као доминантан извор сазнања и као узрок става, избор између та два регистра јесте научни избор.

Питање узорка иде у исти ред. Анкета је спроведена на пригодном узорку од 160 грађана (поименично наведене улице неколико београдских општина, делом Нови Сад), интервју на осам судија и фокус-група на седам новинара. Стандард анкетног метода (F. J. Fowler, *Survey Research Methods*, 5. изд., 2013) уопштавање на популацију везује за вероватносни избор узорка, којег овде нема; зато формулације о томе да се резултати желе „уопштити на целокупну популацију“ (стр. 242) и да је „одабран узорак судија репрезентативан“ (стр. 244) методолошки су прешироке. Налазе из ових испитивања ваљало би износити као налазе о испитаном узорку, не о грађанима, судијама и новинарима уопште. Ту, међутим, стоји и снажна ограда у корист рада: за квалитативна, продубљена („елитна“) испитивања какво је оно са судијама и новинарима не тежи се статистичкој него садржинској обухватности (обухваћени су сви степени судске надлежности, од основног до Врховног касационог суда), што водеће методологије студије случаја и признају као ваљан циљ (R. K. Yin, *Case Study Research*, 5. изд., 2014; B. Flyvbjerg, *Qualitative Inquiry* 12/2, 2006). Тачан облик замерке је, дакле, ужи: не да су узорци погрешни, него да их квалификација „репрезентативан“ погрешно описује. Уз то, рад је свестан ограничења и образлаже их — „Мали узорак новинара је последица околности да је све мање професионалних новинара“ (стр. 242) — што је коректан однос према сопственој грађи.

Најзад, поновљивост квантитативне анализе садржаја ограничена је двоструко: опис поступка не садржи кодну шему, категорије, правила кодирања ни меру поузданости кодирања, а уз рад није приложен попис анализираног корпуса (новинских текстова и телевизијских прилога). По референтним стандардима анализе садржаја (Krippendorff, 2013; Neuendorf, 2002; Riffe, Lacy, Fico, 2014) поузданост кодирања и одредивост корпуса услови су проверљивости резултата на којима почивају удели и трендови. Замерку ублажава то што су јединица анализе дефинисана и кључне речи за сваку појаву наведене транспарентно, па је корпус у начелу одредив из наведених параметара и медијске архиве; али приложен попис грађе, или бар јасно ограничен узорак, учинио би квантитативни део репродуктивним, и то би у монографском издању ваљало дати.

## IV Теоријски оквир: медијска конструкција криминалитета и морална паника

Теоријски део је прегледан, актуелан и, у најбољим тренуцима, критички. Носеће типологије изложене су јасно и с изворним терминима: пет елемената моралне панике по Гуду и Бен-Јехуди (Goode, Ben-Yehuda, 2009) — „најмање пет кључних елемената или критеријума који служе у објашњењу феномена моралне панике“ (стр. 90); три модела њеног настанка; Коенова спирала појачавања девијације (Cohen, 2002); Чермакова типологија нивоа вести — „У питању су: терцијарни,

секундарни, примарни и супер-примарни ниво“ (стр. 72); Чибналових осам професионалних императива — „најмање осам професионалних императива који служе као прећутни водичи за конструкцију нових прича“ (стр. 67). Уз преношење долази и критичка дистанца: рад одбија тезу о свемоћи медија — „Не би се ипак могао прихватити став да медији имају апсолутан утицај на публику“ (стр. 40) — и емпиријски оспорава медијски стереотип типичног педофила: „Подаци Scotland Yard-a такође указују на погрешну представу типичног педофила“ (стр. 162). То су места на којима рад надилази пуко излагање литературе.

Две замерке овом делу стоје, ниједна не погађа носеће тезе.

Прва је степен самосталности приказа. Неколико камена-темељаца теорије етикетирања и моралне панике (Becker, Hall и сарадници, Erikson, Gusfield) употребљено је само посредно, преко једног прегледног извора (Томпсонове *Моралне панике*), и ниједно није унето у попис литературе. Посредно навођење ту је доследно и коректно означено, што га чини допуштеним поступком (в. и *The Chicago Manual of Style*, 16. изд., 2010, о означеном навођењу „наведено према“); али за докторску дисертацију из криминологије било би примереније темељна дела навести из изворника, тим пре што је сам појам моралне панике преузет из секундарног приказа, а не из Коена, кога рад иначе има у попису. Језгро замерке — да претежно посредно излагање умањује самосталност теоријског прегледа — стоји; тежиште самосталног доприноса рада, међутим, и није у теоријском него у емпиријском делу, што ту замерку држи у мери.

Друга су ситне чињеничне и појмовне непрецизности пренете из секундарних извора: концепт разлике између „спољашњег света и слика у нашој глави“ (стр. 7) приписан је погрешном имену и погрешној деценији (реч је о Walteru Lippmannu и делу *Public Opinion* из 1922, а не о „Тео Липману“ и тридесетим годинама XX века); уз изворни термин „interest-group model“ додат је атрибут „нестручних“, који сужава значење; а поводом настанка панике почетком XXI века и њеног изостанка у социјалистичком раздобљу изнет је историјско-друштвени оквир без извора на самом месту. Прве две су козметичке и вероватно преузете из приручничких приказа; трећа је теоријска тврдња чија емпиријска потпора следи у Делу другом, па би унакрсно упућивање на те налазе ојачало теоријски оквир. Локализација концепта моралне панике на домаћи контекст — повезивање теорије с домаћим законодавним исходом поводом случаја убиства детета („Маријин закон“) — иначе је прави пример примене преузетог појма на српску грађу и вреди је истаћи.

## V Медији и кривично судство

Овај део носи и најзрелији појмовни допринос рада. Разликовање законске и друштвене кривице (в. одељак II) уграђено је у систематску анализу претпоставке невиности, потпомогнуту прегледом праксе Европског суда за људска права: рад тачно бележи да је „У случају Allenet de Ribemont против Француске Европски суд … по први пут указао да претпоставка невиности заштићена у чл. 6 ст. 2 ЕКЉП може бити повређена не само од стране судије или суда, већ и од стране представника других органа јавне власти“ (стр. 210), а сродне предмете (Daktaras, Butkevičius, Lavents) уклапа у доктринарни оквир. Упоредни приказ ограничења медијског извештавања (Енглеска, Француска, Немачка, Италија) не остаје на паралелном опису него доводи до сопствене синтезе: „Упоређујући га са поменутим упоредним примерима, уочава се да има највише сличности с немачким решењем“ (стр. 193), уз анализу домашаја домаћих одредаба. То је аналитички, а не само приказивачки рад.

Три замерке, различите тежине, стоје.

Прва погађа један каузални закључак. Тврдња да су медијски праћени домаћи случајеви силовања и педофилије довели до пораста броја кривичних пријава и до пооштравања казнене политике судова изнета је као узрочни налаз, без извора и без упоредне статистике пре и после. Ни истраживачки део не спроводи статистичку проверу те везе, па је тај закључак требало формулисати условно — као хипотезу или илустрацију ехо-ефекта — а не као утврђену узрочност. Реч је о тврдњи која, изнета категорично, надилази грађу.

Друга је реторичка прекатегоричност на осетљивом месту. Оцена да је потпуном декриминализацијом некадашњег кривичног дела из члана 336а Кривичног законика „послата … јасна порука да је … повреда претпоставке невиности у потпуности дозвољена“ (стр. 208) прекорачује оно што ауторка заправо мисли — изостанак кривичне санкције — јер забрана прејудицирања и даље постоји у члану 3 став 2 Законика о кривичном поступку, коју и сам рад наводи (стр. 202). Рад то и сам појашњава упућивањем на терен моралне и политичке одговорности, па је реч о избору речи, не о погрешном разумевању.

Трећа је аргументациона: тврдња о улози органа формалне социјалне контроле у стварању моралне панике изведена је дедуктивно, уз признање да непосредног доказа нема, па би јој примеренија била форма теоријске хипотезе; а упоредни приказ ограничења извештавања у Француској и Италији у знатној мери се ослања на један секундарни извор, што умањује самосталност тог сегмента. Обе замерке су лаке, тим пре што се однос медија и правосуђа емпиријски проверава у Делу другом. Уз њих иду и апаратске непрецизности које не дирају садржину: члан 32 Устава наведен је погрешним ставом, уз тачан став у истој фусноти.

## VI Емпиријско истраживање: анализа садржаја, статистика, испитивање и студија случаја

Језгро доприноса рада — систематско поређење медијске заступљености тема с званичном статистиком, дакле провера медијске слике на грађи уместо њеног претпостављања — овде је и најубедљивије и најизложеније критици.

Вредности су стварне. Носећи налаз о пренаглашености насиља исказан је мером изведеном непосредно из табела и доследан кроз све листове у узорку; јаз између медијске слике и статистичких кретања приказан је директним суочавањем (тренд пада укупног криминалитета пунолетних наспрам медијске представе пораста). А сама ауторка, пре извођења закључка, ограничава домет поређења на трендове (стр. 276) — чиме унапред отклања највећи део методских приговора о неупоредивости медијских и статистичких низова.

Али управо у резултатском делу остало је неколико унутрашњих непрецизности које, иако не руше закључке, погађају тачност приказа и морају се исправити.

Прво, тврдња да насиље у породици 2011. године „достиже највиши ниво у посматраном периоду“ (стр. 272) не слаже се с приложеном табелом, по којој је максимум за све показатеље у 2009, док 2011. представља поновни успон близак том максимуму, али не и највиши забележени ниво. Друго, код силовања се као година с највише новинских текстова наводи 2009, док је збир текстова заправо највиши 2007 (117 наспрам 116 у 2009) — поента о истовременој кулминацији забринутости остаје, али тачна година медијског врха није та. Треће, пасус о нескладу медија и статистике код малолетника унутрашње је противречан: најпре тврди пад статистичких показатеља уз пораст текстова, а одмах затим супротно, при чему обе малолетничке табеле показују пораст пријава — формулацију треба ускладити с властитим закључком рада на истој страни. Четврто, удео текстова о корупцији у образовању, правосуђу и здравству, приказан као удео од отприлике четвртине до трећине, зависи од начина пребројавања: по проширеној претрази (која захвата и узгредне помене) он је знатно виши, па тај податак треба везати за ужу претрагу или изричито назначити да бројеви нису чист подскуп. Овде ваља бити правичан: широки захват кључних речи за корупцију по секторима ауторка свесно бира и изричито образлаже, а прецизност те мере остаје неквантификована — што умерава, али не поништава, налаз о заступљености корупције.

У истом делу стоји и приговор на модалност појединих објашњења: пораст извештавања на почетку раздобља и врх извештавања о насиљу у школама приписани су ступању новог Кривичног законика, односно једној превентивној кампањи, и то с прекомерном извесношћу („свакако“), иако мера повезаности није утврђена — истовременост се узима за узрок. Реч је о лаком приговору, јер природа грађе не допушта строжи доказ, али модалност је требало ублажити.

Испитивања новинара и судија доносе слојевит, а не једнозначан налаз, и рад то поштено бележи. Постоји напетост између затвореног питања, у коме већина судија тврди да медији никада не утичу на њихово расуђивање, и отворених исказа истих судија који признају посредан утицај — да се под притиском „изричу строжије казне него што би можда изрекли да нема тог притиска“ (стр. 316). Та напетост није противречност него разликовање нивоа (директан наспрам посредног утицаја), које квалитативни део коректно преноси; она, међутим, показује да се закључак не сме заснивати само на самоизвештају из затвореног питања. У истом реду је и закључак да разлика између личног искуства и уверења о корумпираности судства „потврђује“ утицај медија — изведен посредно, јер анкета медијску изложеност не мери — који је требало изнети као претпоставку у склопу конвергентних налаза, а не као потврду.

Студија појединачног случаја (случај М. А.) најубедљивији је и најосетљивији део овог одсека. Њена аналитичка снага није спорна: рад прецизно разлаже механизам „осуде пре пресуде“ — „Иако се након тога, у следећем пасусу, објашњава да је у питању део оптужнице, штета је већ учињена“ (стр. 368) — и повезује га с концептом фактичке кривице, до закључка да су „полиција и јавно тужилаштво, потпомогнути медијима, створили … само једну медијску конструкцију одговорности“ (стр. 378), уз тачно правно запажање да „Утврђивање веродостојности признања као и урачунљивости није у надлежности лекара вештака већ суда“ (стр. 370). Три ограде, међутим, стоје. Прва је етичко-методолошка недоследност: рад доследно анонимизује судије, а правноснажно ослобођену приватну особу — чију медијску идентификацију управо критикује — именује пуним именом и приказује с више идентификујућих фотографија. Иако су име и снимци већ били јавни, а сврха репродукције научно-критичка, доследна анонимизација (или иницијали) била би исправнија, што ваљаност механизма који студија илуструје ипак не дира. Друга: оцена да су органи гоњења и првостепени судови „журили“ ослања се делом на исказе управо оних судија који су случај окончали ослобађањем — извор који није сасвим независан од исхода, па је ту ограду требало навести (закључак се, срећом, ослања и на објективне елементе списа). Трећа, коју рад методски и сам признаје (студија случаја се, по Yin-у 2014 и Flyvbjerg-у 2006, аналитички, а не статистички уопштава), јесте да један случај илуструје, али не установљава „правило“ о снази и трајности медијских суђења; тврдњу о правилности носи претходна теоријска и упоредна анализа, а случај јој служи као очигледан пример (у складу с Yin, 2014, и Flyvbjerg, 2006, о аналитичкој, а не статистичкој генерализацији). Најзад, ради методске доследности требало је изричито назначити да један истакнути пример повреде претпоставке невиности (случај из 2014) излази из декларисаног раздобља анализе 2006–2011.

## VII Прописи, пракса ЕСЉП и статистика

Правни слој рада поуздан је у ономе што чини његово тежиште — доктринарном приказу стандарда заштите права у теоријском делу (в. одељак V). Оно што у овом, резултатском регистру стоји као замерка тиче се обима и облика.

Емпиријски одсек посвећен пракси Европског суда за људска права танак је у односу на најаву. Најављен као анализа праксе Суда „у односу на претпоставку невиности“, он практично разматра свега неколико новијих предмета, претежно из угла члана 8 (приватност), а не члана 6 став 2 — што ауторка и сама признаје. Наслов одсека требало би ускладити са садржајем, тим пре што исцрпнија доктринарна анализа претпоставке невиности већ стоји у теоријском делу. Завршна реченица одсека, уз то, реч „повреда“ употребљава у значењу „мешања“ у право из члана 10 став 1 — терминологију коју у правничком тексту ваља разликовати, будући да повреда наступа тек ако мешање не прође тест из става 2. Ту треба бити правичан: одмах наредна реченица даје тачан трочлани тест, а исход водећег предмета рад преноси исправно — да оспорена мера „није представљала несразмерно мешање у остваривање његовог права на слободу изражавања“ (стр. 359), дакле да повреде нема. Реч је, дакле, о терминолошком клизању на завршетку, не о погрешно схваћеној доктрини.

Облик навођења судских одлука на једном месту одступа од струковног мерила. Пресуда Европског суда о несталим бебама наведена је преко новинског портала, а не по предмету, броју представке и датуму — што је требало учинити по правилу 9 Упутства за ауторе *Анала Правног факултета у Београду* (год. LXIV, 1/2016) и по обрасцу *OSCOLA* (4. изд., 2012, §2.7.1), а лако проверљиво у бази HUDOC (реч је о предмету Zorica Jovanović против Србије, представка бр. 21794/08, пресуда од 26. марта 2013). Реч је о илустративној фусноти која не дира носеће резултате, али коју у монографском издању треба довести у ред.

Статистичка основа рада, напокон, поуздана је у садржини, а мањкава у навођењу извора: вредности преузете из извештаја Републичког завода за статистику тачне су, али табелама недостаје ознака конкретног годишњег билтена уз сваку — што ваља додати ради лакше провере, а не доводи у питање веродостојност података.

## VIII Табеле, графикони, наводи и језик

Опрема нумеричког материјала обимна је и, у нумерацији, уредна — табеле, слике, графикони и прилози доследно су означени и потпуни. Замерке су претежно презентационе и формалне, али их ваља отклонити.

По Упутству Универзитета у Београду о облику и садржају дисертације (Прилог 1, 2016), све табеле и слике морају имати одговарајући наслов и извор; рад то у начелу поштује, али с неколико пропуста: легенде двају графикона о малолетницима омашком носе реч „пунолетна“ (податак у припадајућим табелама је тачан); поједини тродимензионални графикони, због преклопљених серија и преломљених ознака оса, тешко су читљиви, иако све тачне вредности стоје у табелама; исти низови местимично се приказују двапут (стубичасто и линијски), што увећава обим без нове информације; а назив једне телевизијске емисије наведен је двојако. Најуочљивија формална неуједначеност јесте то што је велик број SPSS-табела и хистограма задржао нередигована енглеска заглавља и латиничне натписе унутар ћириличног текста — што одступа од захтева доследности писма (*Правопис српскога језика*, Матица српска, 2010) и од праксе уредног приказа статистике (*Publication Manual of the American Psychological Association*, 6. изд., 2010, који изворне статистичке излазе допушта само преуређене и преведене) — при чему су подаци у тексту протумачени на српском, а тачност приказаних вредности није угрожена. У Табели 53 провукла се и једна грешка уноса (категорија ван понуђеног ранга код двоје испитаника), изолована и без последица по редослед, али показатељ да је контролу уноса требало доследније спровести. За узорак од осам судија проценти су, уз то, дати на једну децималу с кумулативном колоном, што ствара непотребан привид прецизности; примеренији би био приказ апсолутним бројевима.

Тамо где рад наводи, наводи претежно тачно — цитати из прописа и инструмената испитивања пренети су верно. Ситна одступања постоје (наслов Коеновог дела једном у једнини; скраћен назив Чибналовог дела у тексту наспрам тачног у фусноти), али су лака и на другом месту исправно дата. Језички слој оптерећен је низом лекторских омашки: недоследна транскрипција страних имена („Jock Joung“ уместо Young, „Staenly“ уместо Stanley, доследно „Ferel“ уместо Ferrell, „Хауард“ за Hayward), повремено мешање писама, доследан неправилан облик „супростављено“ (уместо правилног супротстављено) и терминолошка колебања за исти појам (agenda-setting као „постављање“ и „одређивање агенде“). По *Правопису* (2010) и по правилу 12 Упутства *Анала* (2016), инострана имена транскрибују се доследно, уз изворни облик у загради при првом помену; идентитет аутора нигде није доведен у питање, а попис даје исправне облике, па је реч о уједначеној лектури коју треба спровести, не о садржинској мани.

## IX Научни апарат

Научни апарат је обиман и, у обрасцу, доследан — попис од 255 библиографских јединица и преко осам стотина фуснота с уредним начином цитирања, тачним садржајем и издвојеним пописима судске праксе, прописа и интернет извора;

емпиријски инструменти дати су у прилозима. То ваља рећи пре замерки.

Једно техничко запажање иде уз апарат: електронска верзија у НаРДуС-у садржи исти рукопис три пута узастопно (1332 уместо 444 стране), што одступа од захтева Упутства Универзитета у Београду (Прилог 1 уз Правилник о докторским студијама, Гласник УБ бр. 191, 24.05.2016) по коме „електронска верзија дисертације мора бити идентична штампаној“; реч је о очигледној техничкој омашци депоновања, не о мани самог рада.

Прва замерка тиче се латинских скраћеница. Апарат на неколико места користи „op. cit.“ при првом помену дела, пре икаквог пуног цитата (Томпсон, Jewkes) — код појединих аутора пун податак постоји само у попису — па читалац на месту првог помена не може идентификовати дело. Ту ваља мерило поставити тачно: кућни стил матичног факултета „op. cit.“ уопште не тражи, штавише га избегава (правило 4 Упутства *Анала*, 2016), а исто чини и *OSCOLA* (4. изд., 2012, §1.2.3, која „Latin gadgets“ изричито саветује да се избегавају) — па употреба „op. cit.“ у дисертацији није повреда прописа који је обавезује, него питање доследности и читљивости апарата. Замерка стоји у том, ужем облику.

Друга је потпуност и усклађеност пописа. Неколико дела наведених пуном референцом у фуснотама изостало је из пописа литературе, а неколико јединица пописа (међу њима и четири одлуке Европског суда) нигде се у тексту не цитира — што одступа од изричитог захтева Упутства (Прилог 1, 2016): „У попису литературе не сме бити радова који нису цитирани, ни оних на које се у раду не упућује.“ Разлика је, за обим апарата, мала (свега неколико јединица у сваком смеру) и чисто формална, али је стандард ту недвосмислен, па је при коначној редактури ваља отклонити. У исти ред спада и то што је извор грађе за анализу штампе (медијска архива) дат као гола адреса домена без датума приступа, што одступа од правила 11 истог Упутства о навођењу интернет извора.

Треће, посредно навођење (уз доследну ознаку „наведено према“) коректно је означено и као такво допуштено, али — као што је речено у одељку IV — неколико темељних дела било је вредно навести из изворника.

## X Однос рада и извештаја комисије

Извештај Комисије одговара стању у раду: обим рада (425 страна A4, преко осам стотина фуснота, попис од 255 јединица), распоред делова, спроведена триангулација и наведени научни доприноси — све то одговара стању у тексту, а поједини доприноси (медији као главни извор сазнања за велику већину испитаних; јаз између медијске слике судова и ставова судија; повреда претпоставке невиности која води фактичкој кривици) имају недвосмислен ослонац у раду.

Две ствари, међутим, ваља рећи. Прво, извештај оцену да су полазне хипотезе потврђене преузима без напомене о описном домету те потврде — а, како је показано у одељку III, потврда почива претежно на дескриптивним учесталостима и пробраним примерима, без мера значајности или повезаности. То није знак да су налази погрешни, него да им домен (описно-разумевајући нацрт, пригодни узорци) заслужује изричиту квалификацију коју извештај не даје. Друго, и одређеније: извештај, приказујући трећу појединачну претпоставку прве посебне хипотезе, наводи да је „утврђено … да на њих посебан утицај имају узраст и пол“ — а управо ту тврдњу једини инференцијални тест у раду (по Табели 49: $\chi^2=0{,}850$, $p=0{,}974$) не подржава, и рад је на свом месту сам ублажава напоменом о уједначености процената по старосним групама (стр. 337). Ту напетост не треба читати као доказ да је рад погрешан, него као место на коме је формулација и рада и извештаја била категоричнија него што грађа допушта.

## XI Шта остаје

Кад се све сабере, добија се оцена коју вреди изрећи у једном комаду, без ублажавања и без претеривања.

Дисертација Александре Илић солидан је, самостално изведен рад који домаћој криминологији доноси целовиту обраду односа медија и криминалитета, спроведену не на претпоставци него на домаћој грађи: вишеструк, триангулисан методски захват (анализа садржаја штампе и телевизије за 2006–2011, поређење са званичном статистиком, три испитивања, пракса Европског суда за људска права и студија случаја), ваљану операционализацију предмета, самосталан појмовни допринос о фактичкој кривици и повреди претпоставке невиности, и — што ваља посебно ценити — интелектуално поштење које извештава и налазе против сопствене тезе и изричито ограничава домет закључака. Фактографска основа рада у највећем делу је тачна, а носећи емпиријски налаз о пренаглашености насиља има и независну потпору у водећој литератури области.

Слабости су, по оцени овог осврта, четвороструке, и ниједна не руши носеће тезе. Прва је регистар (в. одељак III): описно-разумевајући нацрт (стр. 228) саопштава своје резултате језиком „потврђених“ хипотеза и медијског „утицаја“, који надилази оно што дескриптивна и корелациона грађа носи; примеренија би била формулација да су налази сагласни с претпоставкама, а тврдња о утицају — интерпретативни закључак. У том истом слоју стоји и најоштрија појединачна замерка, показана у одељцима III и X: једини спроведени инференцијални тест оповргава претпоставку да страх од криминалитета зависи од узраста и пола. Друга је уопштавање: пригодни узорци (160 грађана, осам судија, седам новинара) описани су као „репрезентативни“ и као основ за уопштавање „на целокупну популацију“, док налазе ваља исказивати као налазе о испитаном узорку — уз пуно

признање да је за квалитативна испитивања садржинска обухватност легитиман циљ. Трећа је поновљивост: изостају опис кодирања и његове поузданости и попис анализираног корпуса, без којих се квантитативни део тешко репродукује. Четврта је скуп унутрашњих непрецизности у резултатском делу (година врхунца насиља у породици и медијских текстова о силовању, противречан пасус о малолетницима, начин пребројавања корупцијских текстова) и формалних одступања у апарату и опреми (op. cit. при првом помену, неусклађеност пописа и текста, навођење пресуде преко портала, изостанак датума приступа, нередиговане SPSS-табеле, лекторске омашке).

Изнад свега тога стоји једна правилност, иста коју оставља и најбољи део рада: провере туђих података и приказ туђих решења изведени су брижљивије него сопствени закључци, а рад најчешће и сам, на правом месту, зна оно што на спорном месту пропушта да каже. Управо зато највећи део онога што треба поправити не тражи ново истраживање него доследно спровођење онога што је рад већ започео.

Пет измена биле би, по оцени овог осврта, најплодније у евентуалном монографском издању или наставку истраживања. Прво, ускладити регистар с нацртом — тамо где грађа допушта, додати мере повезаности и значајности (и изричито разграничити опис од узрочног закључка), а тамо где не допушта, налазе исказати као сагласност с претпоставкама; у оквиру тога преформулисати претпоставку о зависности страха од узраста и пола у складу с једином провером. Друго, изричито ограничити домет анкетних и интервјуских налаза на испитани узорак и уз то навести ограничење спољашње ваљаности. Треће, употпунити документованост квантитативне анализе — описати кодну шему и поузданост кодирања и приложити попис (или јасно ограничен узорак) корпуса. Четврто, исправити унутрашње непрецизности резултатског дела и довести у ред научни апарат (усклађеност пописа и текста, навођење судских одлука по HUDOC-обрасцу, датуми приступа, редиговане и преведене статистичке табеле). Пето, разрешити етичку асиметрију студије случаја доследном анонимизацијом, и наслов емпиријског одсека о пракси Европског суда ускладити с његовим стварним садржајем.

Уз ту врсту редакције — која у највећем делу не тражи ново истраживање него доследно спровођење започетог — ова дисертација остаје вредан и употребљив допринос, чији би појмовни оквир о фактичкој кривици и чија емпиријска слика односа медија, криминалитета и судства имали шта да кажу и домаћој науци и стручном читаоцу изван уже теме.

## Литература

### Предмет осврта

Илић, Александра З., *Медији и криминалитет – криминолошки аспекти* [докторска дисертација]. Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2017. Национални репозиторијум дисертација у Србији (НаРДуС), https://nardus.mpn.gov.rs/handle/123456789/9158.

Извештај Комисије о завршеној докторској дисертацији Александре Илић, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 11. април 2017.

### Формални оквир докторских студија и етике (важећи фебруар 2017)

Универзитет у Београду, *Правилник о докторским студијама на Универзитету у Београду*, Гласник Универзитета у Београду бр. 191, 24.05.2016.

Универзитет у Београду, *Облик и садржај докторске дисертације* (Прилог 1 уз Правилник о докторским студијама), Гласник УБ бр. 191, 24.05.2016.

### Научни апарат, цитирање и језик

*Упутство за ауторе* (с правилима цитирања), Анали Правног факултета у Београду, год. LXIV, бр. 1/2016.

*OSCOLA — Oxford University Standard for the Citation of Legal Authorities*, 4. изд., Faculty of Law, University of Oxford / Hart, Oxford, 2012.

*The Chicago Manual of Style*, 16. изд., University of Chicago Press, Chicago, 2010.

*Publication Manual of the American Psychological Association*, 6. изд., APA, Washington DC, 2010.

*Правопис српскога језика*, Матица српска, измењено и допуњено издање, гл. ред. М. Пижурица, Нови Сад, 2010.

### Методологија криминолошког и друштвеног истраживања

Игњатовић, Ђорђе, *Методологија истраживања криминалитета*, Правни факултет Универзитета у Београду, Београд, 2009.

Krippendorff, Klaus, *Content Analysis: An Introduction to Its Methodology*, 3. изд., SAGE, Los Angeles, 2013.

Neuendorf, Kimberly A., *The Content Analysis Guidebook*, SAGE, Thousand Oaks, 2002.

Riffe, Daniel; Lacy, Stephen; Fico, Frederick, *Analyzing Media Messages: Using Quantitative Content Analysis in Research*, 3. изд., Routledge, New York, 2014.

Fowler, Floyd J., *Survey Research Methods*, 5. изд., SAGE, 2013.

Yin, Robert K., *Case Study Research: Design and Methods*, 5. изд., SAGE, Thousand Oaks, 2014.

Flyvbjerg, Bent, „Five Misunderstandings About Case-Study Research“, *Qualitative Inquiry* 12(2), 2006, 219–245, DOI 10.1177/1077800405284363.

### Теорија — медији, криминалитет и морална паника

Cohen, Stanley, *Folk Devils and Moral Panics*, 3. изд., Routledge, London, 2002.

Goode, Erich; Ben-Yehuda, Nachman, *Moral Panics: The Social Construction of Deviance*, 2. изд., Wiley-Blackwell, 2009, DOI 10.1002/9781444307924.

Greer, C.; Reiner, R., „Mediated Mayhem: Media, Crime and Criminal Justice“, у: Maguire, M.; Morgan, R.; Reiner, R. (ур.), *The Oxford Handbook of Criminology*, 5. изд., Oxford University Press, Oxford, 2012, 245–278.

### Судска пракса

Европски суд за људска права, *Zorica Jovanović v. Serbia*, представка бр. 21794/08, пресуда од 26. марта 2013 (HUDOC).

### Извори за чињенице (пре фебруара 2017)

Lippmann, Walter, *Public Opinion*, Harcourt, Brace and Company, New York, 1922 (гл. 1 „The World Outside and the Pictures in Our Heads“).